

Riikka Vuorinen

KIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN PÄIVÄKODISSA KUVATAITEEN
KEINAIN

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

2012

KIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN PÄIVÄKODISSA KUVATAITEEN KEINOIN

Vuorinen, Riikka
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Joulukuu 2012
Ohjaaja: Kumpulainen, Lenita
Sivumäärä: 48
Liitteitä: 6

Asiasanat: Varhaiskasvatus, kiusaaminen, syrjäytyminen, sosiaaliset taidot, ystävyys, kuvataide

---

Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka aiheena on kiusaamisen ehkäiseminen päiväkodissa kuvataiteen keinoin. Kohderyhmänä opinnäytetyössani on Porin kuvataidepäiväkotiviikarin esikouluryhmä. Työn tavoitteena oli vahvistaa lasten sosiaalisia taitoja ja tämän kautta ennaltaehkäistä kiusaamista lapsiryhmässä. Toisena tavoitteena oli myös ryhmäyttää lapsiryhmää, minkä kautta myös ennaltaehkäistään mahdollinen kiusaaminen lapsiryhmässä.

Tuokioita oli yhteensä kuusi, joista kolme oli puolikkaalle esikouluryhmälle ja toiset kolme toiselle puolelle ryhmää. Tuokioiden runko ja suunnitelma oli sama molemmille puolille esikouluryhmää. Tuokioiden aikana oli tarkoitus myös vertailla puolikkaita ryhmiä keskenään. Tuokioiden tavoitteet onnistuivat hyvin ja lapset osallistuivat innokkaasti niihin. Teoriassa tarkastellaan aiheita kiusaaminen, sosiaaliset taidot, ystävyys sekä kuvataide varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyön toiminnallinen osuus toteutettiin syksyllä 2012. Tuokiot sisälsivät kolme teemaa kiusaaminen, ystävyys ja tunteet. Jokaisella tuokiolla lapset saivat maalata ja piirtää tuokion aiheen mukaan. Tuokiot sisälsivät myös satuja, leikkejä, tunnekuvia sekä keskustelua tuokiokerran aiheesta, jotta saataisiin lisättyä lasten osallisuutta sekä kuulla myös heidän ajatuksiaan aiheista. Lapsilta kerättiin lopuksi suullinen palaute tuokioista sekä tuokioiden ohessa myös lastentarhanopettajilta.

Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkotiryhmässä ja etenkin esikouluryhmässä todetaan tarpeelliseksi ja tämän vuoksi opinnäytetyön aiheesta ja tuokioista hyötyvät yhteistyökumppani, opinnäytetyön tekijä sekä kaikki tämän opinnäytetyön lukeneet sosiaali- ja kasvatustieteiden ammattilaiset. Tuokioiden kehittämistarpeina olisi jatkossa keskittyminen pelkästään ennaltaehkäisevään osuuteen kuten lasten sosiaalisten taitojen kehittämiseen ja jättää kiusaamisaihe hieman enemmän taka-alalle. Jatkossa voitaisiin kehittää kiusaamisen ennaltaehkäisyä esikouluryhmässä, siten että se olisi pitkäjätksoista ja palvelisi lapsia myös juuri ennen kouluun menoa.

PREVENTION OF BULLYING IN KINDERGARTEN THROUGH VISUAL ART

Vuorinen, Riikka
Satakunta University of Applied Sciences
Social services
December 2012
Supervisor: Kumpulainen, Lenita
Number of pages: 48
Appendices: 6

Keywords: Early childhood education, bullying, exclusion, social skills, friendship, visual arts

---

This thesis is a functional thesis on the subject of prevention bullying in kindergarten through visual art. The target group in the thesis is Pori's art kindergarten Viikari's pre-school group. The aim was strengthen children's social skills and this thorough the prevention of bullying. Another aim was also grouping the child group through which prevented also possible bullying in the child group.

There was compatible six activity sessions which three were for half pre-school group and the other three times were with another part of group. Sessions frame and the plan was the same for both sides of the pre-school group. During the sessions was also to compare the halves groups with each other. The sessions aims were successful and children participated enthusiastically in sessions. In theory section looked at the topics bullying, social skills, friendship and visual arts in early childhood education.

The functional part of the thesis was carried out in the autumn of 2012. The activity sessions included three themes bullying, friendship and feelings. At each activity session the children got to paint and draw session topic. The activity sessions included also stories, games, emotional pictures and conversation about the subject of the session order to increase the involvement of children in and also to hear their thoughts of the subjects. Childrens were collected oral feedback after the activity sessions and also from the kindergarten teacher sessions by.

Prevention of bullying in kindergarten group and especially in pre-school group found to be necessary and therefore the thesis subject and sessions will be benefit from partners of this thesis, the author and and all this thesis read social welfare and educational professionals. The activity sessions development needs would be in the future to focus on only prevention of bullying part such as development of childrens social skills and leave the bullying little more on the background. In the future, to develop a bullying prevention pre-school group so that it would be long periods and would serve the children just before going to school.

SISÄLLYSLUETTELO

1JOHDANTO	4
2KIUSAAMINEN lasten keskuudessa	6
2.1Kiusaamisen määrittelyä.....	6
2.2Kiusaajat	7
2.3Kiusaamisen uhrit	8
2.4Kiusaamisen vaikutukset	9
2.5Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttuminen.....	10
3SOSIAALISET TAIDOT varhaiskasvatuksessa	12
3.1 Lapsi ryhmässä	12
3.2Sosiaalinen kehitys ja vertaisryhmässä toimiminen	13
3.3Ystävyys	14
4Kuvataide varhaiskasvatuksessa	16
4.1Kuvataide.....	16
4.2Kuvataidekasvatuksen tavoitteet ja tehtävät.....	17
4.3Taiteen terapeuttisuus varhaiskasvatuksessa	17
4.4Taidekasvatus.....	19
4.5Kuvanlukutaito	20
5 Toiminnallinen opinnäytetyö.....	21
5.1Tutkimusmenetelmä.....	21
5.2Opinnäytetyön tavoitteet.....	21
5.3Kuvataidepäiväkoti Viikari.....	22
6 Toimintatuokiot	22
6.1Ensimmäinen tuokio	23
6.2Toinen tuokio	26
6.3Kolmas tuokio.....	28
7 pohdinta.....	32
7.1Tavoitteiden täytyminen	35
7.2Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen esikouluryhmissä.....	36
8Lähteet.....	37

LIITTEET

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aihe on kiusaaminen. Aiheen kiinnostus lähti siitä, että pohdin miksi kaikki lapset eivät viihdy päiväkodissa. Syitä viihtymisen puuttumiseen on varmasti monia, mutta yksi selkein ja epämiellyttävien asia on päiväkodissa tapahtuva kiusaaminen lasten keskuudessa. Aiheesta on viime vuosina alettu enemmän puhua ja myös heräämään sen todellisuuteen, että pienetkin lapset kiusaavat tai heillä on valmiuksia toimia siihen suuntaan.

Itselläni on kuvataide ollut aina kiinnostuksen kohteena, joten kuvataideaiheinen opinnäytetyö tuntui omalta. Mielestäni tuntui luonnolliselta yhdistää kiusaaminen ja kuvataide toiminnalliseksi menetelmäksi päiväkodissa. Näin sain luovuutta toimintaani johon yhdistyy sosionomin (AMK) osaaminen syrjäytymisestä.

Kiusaaminen pienten lasten keskuudessa on ajankohtainen aihe ja sitä on tutkittu enemmän viime vuosina. Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) sekä Folkhälsan toteuttivat hankkeen vuosina 2009 ja 2010 alle kouluikäisten lasten keskuudessa tapahtuvasta kiusaamisesta. Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn on tärkeää puuttua jo päiväkodissa, mistä lapset jatkavat koulumaailmaan, jossa kiusaamista tapahtuu valitettavan paljon. (Kirves & Stoor-Grenner 2010)

Toiminnallisessa opinnäytetyössäni toteutan yhteensä kuusi tuokiokertaa kuvatiadepäiväkoti Viikarissa. Tuokioista kolme pidän puolikkaalle esikouluryhmälle ja toisen samanlaisen puolikkaan toiselle puolelle ryhmää. Tuokioiden teemana on kiusaamisen ennaltaehkäisy päiväkodissa sekä jokaisella tuokiokerralla on oma teemansa kuten kiusaaminen, ystävyys ja tunteet. Opinnäytetyössäni käyn läpi teoriaa kiusaamisesta, sosiaalisista taidoista sekä kuvataiteesta, käyn läpi pitämäni tuki- ja arvioin ne.

2 KIUUSAAMINEN LASTEN KESKUUDESSA

2.1 Kiusaamisen määrittelyä

Kiusaamista on tapahtunut aina lasten keskuudessa. Se on yhteisöllinen ilmiö, mitä tapahtuu myös aikuisten elämässä. Kiusaamista ei voida määritellä tarkasti, sillä jokainen tietää omakohtaisesti milloin kiusaaminen on loukkaavaa ja poikkeaa leikinomaisesta kiusoittelusta. Yksinkertaisimmillaan kiusaaminen on määritelty seuraavalla tavalla: ”Koulukiusaaminen on tapahtumasarja, jossa yksi tai useampi henkilö alistaa, psyykkisesti tai fyysisesti, suoraan tai epäsuoraan, toista henkilöä toistuvasti ja jatkuvasti.” (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 17,19)

Höistadin (2001, 80) mukaan kiusaamisen voi jakaa kolmeen pääasialliseen ryhmään: hiljainen kiusaaminen, sanallinen kiusaaminen ja fyysinen kiusaaminen. Yleisin kiusaamisen muoto on hiljainen kiusaaminen, jota on vaikea havaita. Hiljaista kiusaamista voi olla esimerkiksi tuijottaminen, katseen välttäminen, ilmeily, huokailu ja toisen kohtelemineen kuin hän olisi ilmaa. Tällainen kiusaaminen tekee suurta vahinkoa ja useimmiten se tapahtuu katseilta piilossa. Hiljaisen kiusaamisen uhrit ovat usein huomaamattomia ja vaitonaisia, jotka eivät pidä melua itsestään eivätkä kerro, mitä joutuvat kokemaan.

Riippuen kiusaamisen määrittelystä kiusaamisprosentit vaihtelevat suuresti 6-8 prosentista jopa 35 prosenttiin. Kochenderfer-Ladd ja Wardrop (2001, 27) arvioivat, että koulukiusaamista tutkittaessa alimmilla luokilla ja nuoremmilla lapsilla prosenttiluvut kiusaamisessa ovat korkeimmat. Myös Harjunkoski (1994, 21) toteaa kiusaamisen olevan alaluokilla yleisempää kuin on oletettu, mutta vähenee ylemmille luokille siirryttäessä. Nuorimpia ikäluokkia on tutkittu vähiten, vaikka juuri tällöin kiusaamisen voidaan katsoa olevan suuri uhka lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle. (Crick ym. 2001, 27). Päiväkotikiusaamisessa prosentit ovat kiusaajien kohdalla 11-17 prosenttia, kiusattuja 6-18 prosenttia ja kiusaaja/kiusattuja 10 prosenttia. (Alsaker & Valkanover 2001, 27)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttivat vuosina 2009–2010 sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaa hanketta ”Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa”. Hankkeessa selvitettiin millainen ilmiö kiusaaminen on alle kouluikäisten lasten parissa. Tutkimuksessa he toteavat, että olemassa olevan tutkimustiedon mukaan kiusaamista tapahtuu päiväkotikäisten lasten parissa ja se näyttyy samantyyppisenä kuin koulukiusaamisessa. Kiusaaminen näyttyy fyysisenä, sanallisena ja psyykkisenä. Myös ryhmästä ja leikeistä poissulkeminen on yleinen kiusaamismuoto. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 1-2)

2.2 Kiusaajat

Harjankoski & Harjankoski (1994, 35–36) ovat todenneet, että kiusaajat ovat aggressiivisesti käyttäytyviä sosiaalisessa yhteisössä. Kiusaaja asennoituu väkivaltaan ja sen käyttöön keskimääräistä myönteisemmin kuin muut oppilaat. Kaveripiirissä kiusaaja on suosittu kuin kiusattu lapsi. Kiusaajalla ei ole kykyä myötälämiseen ja hänellä on usein taustana oma paha olo. Lasten pahoinvointi ilmeneekin yleensä niin, että tehdään itse paha.

Olweus (1993b, 24) määrittelee kiusaajien käyttäytymisen olevan aggressiivista ja ulospäin suuntautuvaa. Hänen mukaansa kiusaajat ovat kovia, dominoivia ja impulsiivisia. Joidenkin tutkimusten mukaan kiusaajilla on melko hyvä kuva itsestään (Olweus 1992, 35; 1993b; Salmivalli 1998a, 25) Aho (1997a, 25) taas arvelee, että kiusaajissa on sekä heikkoja että vahvoja, mutta suurimmalla osalla kiusaajilla on heikko itsetunto. Hän myös katsoo, että minäkäsityksen heiketessä kiusaaminen lisääntyy.

Kiusaajien kasvatustaustaa tutkittaessa on huomattu, että vanhempien ja erityisesti äidin emotionaalinen perusasenne lapseen etenkin varhaisvuosien aikana on ollut etäinen ja siitä on puuttunut lämpöä. Usein myös kiusaajan perheen ihmissuhteet ovat olleet vakiintumattomat. Kiusaajille ei myöskään ole kotona asetettu selkeitä rajoja, kasvatukseen on käytetty huutamista, ruumiillista rankaisua ja jopa väkivaltaa. Jos vanhempi käyttää väkivaltaa

kasvatuksessaan, lapselle muodostuu positiivinen kuva väkivallasta. Jos lapsen kotona annetaan väkivaltainen malli, muodostuu siitä lapselle hyväksytty tapa käyttäytyä. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 37-38)

2.3 Kiusaamisen uhrin

Kiusatut ovat enimmäkseen ei-aggressiivisia sekä passiivisia suhteissaan tovereihinsa. He ovat myös tyypillisesti sosiaalisesti eristyneitä, syrjäänvetäytyviä, ujoja, ahdistuneita, sulkeutuneita, epävarmoja sekä estyneitä. Heillä on myös yleensä negatiivinen käsitys itsestään sekä tilanteestaan. (Olweus 1993b., 25) Kiusatut ovat siis yleensä käyttäytymisprofiiltaan sisäänpäin suuntautuneita. Pienellä osalla kiusatuista on kuitenkin tyypillistä ulospäin suuntautuva käyttäytyminen, esimerkiksi aggressio, levottomuus, yliaktiivisuus, kontrolloimattomuus, ärsyntyvyys sekä vihaisuus. (Ks. Ladd & Kochenderfer-Ladd 1998, 25)

Höistadin (2001, 35) mukaan kun selvitetään kiusaamistapauksia voi joskus käydä ilmi, että kiusaamisen kohde on itse käyttäytynyt tavalla, joka selittää, miksi häntä kiusataan. Tällaiset lapset saattavat olla ylisuojeltuja, kielteisen minäkuvan omaavia, alistuvaisia, lapsia, joilla on sosiaalisia vaikeuksia sekä lapsia, jotka eivät osaa luottaa. On siis tilanteita, joissa kiusaaminen selittyy osin kiusatun oman käytöksen vuoksi. Tästä huolimatta ei pidä koskaan väittää, että kiusaaminen olisi kiusatun omaa syytä.

Höistad (2001, 14) kirjoittaa Anna-nimisestä työstä, jonka vaikeudet alkoivat jo esikoulussa: "Anna ei ollut sellainen vilkas lapsi, joka luonnostaan ottaa oman paikkansa joukossa. Hän oli vähän ujo ja arka. Opettajan hyvää tarkoittavista yrityksistä huolimatta hän jäi ulkopuoliseksi." Annan ulkopuolisuuden pelko kasvoi hänen sisällään. Hänen kykynsä luottaa oli pohjaan myöten rikki. Joukkoon kuulumisen kaipaus aiheutti sen, että hänen oli vaikeaa vetää oman persoonallisuutensa rajoja sekä tulla itsenäiseksi ihmiseksi.

Koulun, kodin sekä kaikkien kasvuympäristöjen velvollisuus on opettaa lasta puolustautumaan. Kun kysyttiin arkkipiispa John Vikströmiltä, onko oikein kasvattaa lasta pitämään puolensa, sillä Raamattuhan kehottaa kääntämään

toisenkin posken lyötäväksi. Hän vastasi, että lasta tulee ohjata myös pitämään puolensa, opettamatta kuitenkaan vihaamaan kiusaajaansa. (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 23)

2.4 Kiusaamisen vaikutukset

Pitkäkestoisella kiusaamisella on erittäin negatiivisia vaikutuksia kiusattuun. Kirves ja Stoor-Grenner (2010, 1) kertoo miten kiusaaminen vaikuttaa lapsen kasvuun sekä kehitykseen kokonaisvaltaisesti. Tutkimusten mukaan kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset vaikutukset kiusattuun. Se vaikuttaa myös negatiivisesti kiusaajaan sekä muuhun lapsiryhmään, jossa kiusataan. Kiusatuilla lapsilla ja nuorilla on todettu olevan itsetunnon alenemista, masentuneisuutta, ahdistusta sekä jopa itsetuhoisia ajatuksia (ks. esim. Pörhölä 2008).

Kirveen ja Stoor-Grennerin mukaan: ”Kiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Kiusaamisen ehkäisy on tärkeää, koska tutkimusten mukaan kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset. Kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti kiusaajan ja kiusattujen lisäksi myös muuhun lapsiryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Tällaisessa ryhmässä on turvaton ilmapiiri. Jos kiusaamiseen ei puututa lapsen psyykinen ja fyysinen hyvinvointi vaarantuu (Eriksson, Lindberg, Flygare & Daneback 2002.). Kiusatuksi joutuneilla lapsilla ja nuorilla on todettu olevan itsetunnon alenemista, masentuneisuutta, ahdistusta sekä jopa itsetuhoisia ajatuksia (ks. esim. Pörhölä 2008). Muun muassa Souranderin ym. (2009) mukaan kiusaavilla lapsilla on lisääntynyt riski tehdä rikoksia myöhemmin elämässään. Kiusaavilla lapsilla on taipumus jatkaa kiusaamista aikuisina, jos kukaan ei pysäytä negatiivista käyttäytymistä. Pepler, Craig, Connolly ja Henderssonin (2005) sekä Pörhölän (2009) mukaan kiusaaminen voi aiheuttaa ongelmia ihmissuhteisiin sekä kiusaajalle että uhrille myöhemmin elämässä.”

2.5 Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttuminen

Mannerheimin lastensuojeluliiton (MLL) ja Folkhälsanin toteuttivat hankkeen ”Kiusaavatko pienetkin lapset?”. Hanke sai alkunsa sosiaali- ja

terveysministeriön koordinoiman Varhaisen puuttumisen (Varpu) verkoston yhteistyöstä koulukiusaamisen ehkäisemiseksi. Varpu-verkoston sihteeristön sekä MLL:n koordinoiman Koulurauha-ohjelman ohjausryhmä järjestivät tutkijatapaamisen, jonka johtopäätöksenä oli, että kiusaamisen ehkäisy tulisi aloittaa jo ennen kouluikää. Hanke tuottaa myös käsikirjan sekä koulutusta kiusaamisen ehkäisyyn, tunnistamiseen ja puuttumiseen kuntien, järjestöjen sekä seurakuntien päivähoitossa sekä lapsi- ja kerhotoiminnassa. Tavoitteena on myös edistää vanhempien valmiuksia tunnistaa ja ehkäistä kiusaamista. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 1)

Lapsen moraalikehitys sijoittuu ikävuosiin 2-6. Tähän kehitysvaiheeseen liittyy omantunnon ja syyllisyyden tunteiden syntyminen. Lapsi oppii moraalinormit vahvimmin samastumalla itselleen tärkeisiin ihmisiin. Moraalia voidaan siis opettaa ja se on oikeastaan välttämätöntä, sillä lapsi ei opi erottamaan oikeaa ja väärää ilman opastusta. On tärkeää, että aikuinen omalla käyttäytymisellään viestittää samoja arvoja, joita hän lapselle opettaa. (Harjunkoski, 78-79)

Kun lapsilta kysyy, miksi he ovat mukana kiusaamisessa, vaikeivät haluaisi, vastauksena he sanovat olevan pelon siitä, että joutuu itse kiusatuksi. Kiusaajan kanssa on parempi olla hyvissä väleissä, koska hän päättää kuka on sisäpiirissä ja kuka sen ulkopuolella. Kiusaamiseen osallistuvat saattavat todella kärsiä siitä, että ovat mukana kiusaamisessa, koska sekä pelkäävät kiusaajaa että tuntevat syyllisyyttä kiusatun edessä. (Höistad 2003, 66)

Pelko joutua ryhmän ulkopuolelle on ihmisten suurin pelko ja se voi saada meidät toimimaan tavalla, miten ei muuten koskaan toimisi. Tällainen pelko on ymmärrettävää ja juuri sen vuoksi opettajien on puhuttava paljon näistä asioista, jotta lapset rohkaisutuisivat kuulemaan omaa sisäistä ääntään, joka kehottaa heitä hyvään. (Höistad 2003, 67)

Opetusministeriön ja Turun yliopiston välillä solmittiin sopimus koulukiusaamisen vastaisen toimenpideohjelman kehittämisestä suomalaisten perusopetusta antavien koulujen käyttöön. Kiusaamisen vastaisen ohjelman kouluissa nimeksi tuli siis KiVa Koulu eli Kiusaamisen

Vastainen tai Kiusaamista Vastustava Koulu. Rahoitus KiVa -ohjelman kehittämiseen tuli Opetusministeriöltä ja sittemmin myös Suomen Akatemialta. KiVa Koulu -ohjelma levisi epäilyistä huolimatta nopeasti suomalaisiin perusopetusta antaviin kouluihin ja tällä hetkellä sen kohteena on jo satoja tuhansia lapsia ja nuoria. Sen odottamaton nopea leviäminen kertonee koulujen tarpeesta saada käyttöön konkreettisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen sekä tehokkaaseen puuttumiseen. (Salmivalli 2010, 144, 145)

KiVa Koulu -hankkeessa saatiin mahdollisuus paneutua miettimään, millaisin toimin kiusaamisen ehkäiseminen ja siihen puuttuminen käytännössä tehokkaimmin tapahtuisi sekä tuottamaan konkreettisia välineitä koulujen ja vanhempien käyttöön. KiVa Koulu -ohjelmassa korostetaan vaikuttamista koko ryhmään, myös niihin lapsiin, jotka seuraavat kiusaamista sivussa. Tarkoituksena on siis saada heidät tukemaan kiusattuja sekä vastustamaan kiusaamista. Kiusaaminen on siis tavallisesti useamman kuin yhden lapsen harjoittamaa ja siihen liittyy usein kiusatun kokonaisvaltainen huono asema ja syrjintä koko ryhmän taholta. Tarvitaan siis sekä yleisiä toimenpiteitä, jotka kohdistuvat kaikkiin oppilaisiin, ja on pääasiassa ennaltaehkäisevää, että kohdennettuja toimenpiteitä, jotka otetaan käyttöön kiusaamistapauksen tultua ilmi (Salmivalli, Kärnä, & Poskiparta, 2009). (Salmivalli 2010, 146)

3 SOSIAALISET TAIDOT VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Lapsi ryhmässä

Kaverisuhteilla on lapsen sosiaaliselle ja henkilökohtaiselle identiteettikehitykselle, valmiuksien kehittymiselle sekä tunne-elämälle oleellinen merkitys. Lapsen kehitystä muokkaavat ryhmässä saadut kielteiset ja myönteiset kokemukset kaverisuhteista. Vaikeudet sosiaalisissa taidoissa sekä kaverisuhteiden niukkuus voivat lisätä lapsen stressikokemusta. Päiväkodin kaverisuhteilla on vaikutusta koulumenestykseen ja myöhemmin jopa työssä menestymiseen. (Koivunen 2009, 52)

Lapsiryhmä on hierarkkinen, sillä siihen kuuluvat erilaisten lasten lisäksi myös ryhmää ohjaavat aikuiset. Lapsiryhmälle voi kehittyä omanlaisensa struktuuri sekä ryhmäkäyttämisen säännöt, jotka määrittelevät, miten se toimii. Ryhmässä voidaan havaita myönteisiä ja kielteisiä ryhmäilmiöitä. Myönteisiä ryhmäilmiöitä ovat muun muassa yhdessä tekemisen ilo, toisilta oppiminen, että lapsi,

- oppii näkemään erilaisia lapsia kuin itse on
- oppii, ettei voi vaikuttaa aina muiden tekemisiin
- oppii toisilta
- oppii ajattelemaan, kommunikoimaan sekä puhumaan toisten kanssa.

Kielteisiä ryhmäilmiöitä voivat olla: kielteisen riippuvuussuhteen syntyminen toisiin lapsiin, lasten väliset kaverisuhteita tuhoavat valtasuhteet sekä syntipukki-syndrooma. (Koivunen 2009, 52-53)

Lapset voivat siis ottaa tai antaa toisilleen erilaisia rooleja ryhmässä, jotka voivat olla esimerkiksi vallankäyttäjä, johtaja, alistuja, syrjäänvetäytyjä, syntipukki, uhmaaja, pelle, idoli, kiusaaja, kiusattu ja tyranni. Näistä syrjäänvetäytyjä on sellainen, joka viihtyy omissa oloissaan. Kasvattajan on kuitenkin tärkeää havaita, onko lapsi omissa oloissaan vapaaehtoisesti vai syrjivätkö muut lapset häntä. Syrjiminä tässä ikävaiheessa on riski tulevalle syrjäytymiselle. Syntipukki taas alkaa itsekin uskoa olevansa syyllinen ja käyttäytyy rooliodotusten mukaisesti. Näistä kiusaaja ja kiusattu muodostavat vastakkaisparin. Koivunen (2009) mukaan kiusaamista esiintyy jo päiväkotikäisillä, ja kasvattajan on siihen puututtava aina. Kiusaajan rooli on riski myöhemmälle syrjäytymiselle. Lapset saattavat tulla kertomaan kiusaamisesta, mutta kasvattajan näkökulmasta ei välttämättä ole kysymys kiusaamisesta. Siinä onkin kysymys eri tulkinnoista ja kokemuksista. Lapsi voi siis nimetä kiusaamiseksi jonkin muun asian, joka vaatii selitystä. (Koivunen 2009, 53-54)

Lapset, jotka käyttäytyvät samantyyppisesti hakeutuvat mielellään toistensa seuraan. Joskus taas kahden lapsen välillä vallitsee viha-rakkaussuhde, jolloin samanaikaisesti sekä pitävät toisistaan paljon että ärsyttävät toisiaan. Lapset haluavat itse valita leikkikaverinsa. Kasvattajan ja myös vanhempien näkökulmasta tietyt kaverit vahvistavat toisissaan ei-toivottua käytöstä.

Tällöin on tarve erottaa heidät toisistaan ja ohjata heidät leikkimään muiden kanssa. Tämä onnistuu harvoin, sillä kun kahdesta lapsesta tulee ystävät tai hyvät kaverit, he eivät ole valinneet toisiaan sattumanvaraisesti. (Koivunen 2009, 54)

5-6-vuotiaiden lasten kanssa voidaan jo keskustella monenlaisista asioista. Kaverisuhteisiin sekä ryhmän toimintaan liittyviä hyviä kysymyksiä ja ovat: Millainen on hyvä kaveri? Mitä toivot kaverilta? Sekä hyviä keskustelunaiheita ovat esimerkiksi hyvät tavat, toisen huomioiminen, ryhmän ilmapiiri, yksinäisyys sekä kiusaaminen ja kiusatuksi tuleminen. (Koivunen 2009, 54-55)

3.2 Sosiaalinen kehitys ja vertaisryhmässä toimiminen

Lapsen sosiaalinen kehitys on ryhmässä toimimisen valmiuksia, vuorovaikutustaitoja sekä herkkyyttä yhteistyöaloitteille. Sosiaalinen asema ryhmässä kertoo, millainen ”paikka” yksilöllä on ryhmässä sekä onko hänellä ystäviä. Aikuisen tehtävä on seurata sekä havainnoida lasten keskinäisiä vuorovaikutussuhteita ja lasten asemaa sekä rooleja ryhmässä. Lasten mainitsemat ”suosikit” yleensä saavat paljon myönteisiä ja vähän kielteisiä mainintoja toisilta lapsilta. Kun taas lapset, jotka ovat torjuttuja, saavat paljon kielteistä ja vähän myönteistä palautetta ryhmässä. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 94)

Kykyä ilmeiden ja eleiden tunnistamiseen sekä niiden pohjalta tehtyihin päätelmiin tarvitaan sosiaalisissa taidoissa. Monet ihmisen ongelmat voidaan tunnistaa hänen eleistään ja ilmeistään. Lapsi, joka ei osaa tai pysty hahmottaa toisen ihmisen ele- ja ilmekieltä, tulkitsee ne helposti itselleen vihamieliseksi. Tämän jälkeen lapsen omakin toiminta vuorovaikutustilanteissa saattaa muuttua vihamieliseksi. Tällaisilla lapsilla saattaa olla muita enemmän sopeutumisvaikeuksia ryhmässä. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 94)

3.3 Ystävyys

Mitä vanhemmaksi lapset tulevat ja irrottautuvat vanhemmistaan, kokevat he vertais- ja ystävyysuhteensa yhä tärkeämmiksi. Laaja kehityopsykologinen tutkimuskirjallisuus osoittaa, että ystävyysuhteilla on selvä yhteys lapsen psykososiaaliseen kehitykseen. Kehityksellinen merkitys johtuu siitä, että vuorovaikutussuhteet tarjoavat juuri sen kontekstin, jossa perustaidot ja kyvyt pääsevät esille ja kehittyvät. Ne tarjoavat lapselle ne välttämättömät kognitiiviset ja emotionaaliset resurssit, joiden avulla lapsi voi toimia ja pystyy sopeutumaan sosiaaliseen maailmaan. (Ks. Costin & Jones 1992., 15)

On todettu, että ystävyysuhteiden ja vertaisryhmän merkitysten olevan erilaisia lapsen elämässä. Lapsi haluaa sekä kahdenkeskisen ystävyysuhteen, että myös kuulua ryhmään. (ks. Burges ym. 1999; Vandell 2000, 15) Tämä ilmentää ihmisen perustarvetta läheiseen inhimilliseen kiintymykseen toisen kanssa ja myös sellaiseen mukavien tovereiden muodostamaan verkostoon, joka antaa mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen. (Weiss 1973; 1982, 15) Näin ystävyteen liittyvä emotionaalinen kiintymys sekä sosiaalisen verkoston kontaktit ovat erillisiä aspekteja, jotka eivät voi korvata toisiaan.

Päiväkoti-ikäinen haluaa ystäviä, joiden kanssa voi yhdessä leikkiä sekä puuhailla, jakaa mielikuvitusta, iloa sekä huumoria. Ystävyksille muodostuu tärkeä me-henki vastakohtaksi muille, kun he toimivat yhdessä. (Parkhurst & Hopmeyer 1999., 16) Läheisillä ystävyysuhteilla on huomattava merkitys lapsen emotionaalisen, sosiaalisen ja kognitiivisen kehityksen kannalta. (George & Hartmann 1996; Hartup 1983; 1996: Hartup & Stevens 1997, 17)

Jos lapsi kokee varhaisvuosien ystävyysuhteiden vahvistavan hänen pätevyyttään ja arvoaan muodostuvat ne positiivisiksi, niissä omistaudutaan toiselle eikä niihin liity negatiivista vuorovaikutusta, kuten torjuntaa, pilkkaamista tai dominoivaa käyttäytymistä. (Ladd, Kochenderfer & Coleman 1996, 17) Sosiaalisesti taitavien toisiaan tukevien ystävyysten väliset suhteet edistävät kehitystä, kuten vahvistaen lapsen itsearvostusta sekä

emotionaalista hyvinvointia (ks. Vandell 2000, 17) ja kehittämällä lapsen emotionaalista herkkyyttä sekä prososiaalista suhtautumista myös toisia kohtaan. (Costin & Jones 1992, 17) Lapset, joilla on ystäviä, ovat sosiaalisempia, ovat itseensä luottavampia (Newcomb & Bagwell 1995, 17) ja vähemmän masentuneita (Parker & Asher 1993, 17) kuin ne, joilla ei ole ystäviä.

On havaittu hyvien ystävyys-suhteiden helpottavan lapsen sopeutumista uusiin tilanteisiin, kuten siirtymistä päiväkodista kouluun. Koulun uusissa sosiaalisissa tilanteissa ystävyysten toisilleen antama apu ja tuki vahvistavat heidän pätevyyden, selviämisen ja turvallisuuden tunteitaan. Tämä taas edistää heidän myönteisiä kouluasenteitaan. Kun taas lapsilla, joilla on paljon konflikteja ystävyys-suhteissaan, esiintyy vaikeuksia kouluun sopeutumisessa (Ladd ym. 1996).

Lasten välisten ystävyys-suhteiden nähdään vaikuttavan lapsen hyvinvointiin siinä missä myös toverisuosio. Salmivalli (2005, 35) toteaa: ”Vastavuoroisen ystävän puute ennustaa esimerkiksi yksinäisyyden kokemuksia senkin jälkeen, kun torjutuksi tulemisen vaikutus on tilastollisesti kontrolloitu. Kahdesta ryhmän tasolla samanlaisessa asemassa olevasta lapsesta yksinäisyyden tunteita kokee siis todennäköisemmin se, jolla ei ole vastavuoroista ystävää.”

Alle kouluikäisten lasten mielestä hyvä ystävä on sellainen, joka haluaa tehdä samoja asioita kuin itse, jonka kanssa keksitään mukavaa tekemistä. Tässä iässä opitaan ystävien kanssa muun muassa emootioiden säätelyä, jakamista ja oman vuoron odottamista. Vastavuoroisella ystävyys-suhteella näyttäisi olevan merkitystä etenkin tytöillä. Salmivallin & Isaacs (2005) tekemän tutkimuksen yhteydessä tehdyt sukupuolivertailut osoittivat, että vastavuoroisen ystävyys-suhteen puuttuminen lisäsi tyttöjen riskiä joutua myöhemmin kiusatuksi, vastaavaa yhteyttä ei havaittu pojilla. (Salmivalli 2005, 35-37)

Aikuinen voi omalla persoonallisuudellaan tukea lapsessa olevaa empaattisuutta, tapaa suhtautua toisiin ihmisiin. Aikuinen voi myös herättää

lapsen uteliaisuutta toisiin ihmisiin sekä maailmaan. Todelliseen ystävyyteen tarvitaan kokemusten jakamista, saamista ja antamista, toisen kuuntelemisen taitoa sekä empatiaa. Yhdessä oleminen perustuu ystävyydelle, ja siksi on tärkeää, että lapsilla on eri-ikäisiä ystäviä. Ystävyys on vastavuoroisuutta sekä toisen etusijalle asettamista ja molemminpuolista positiivista mieltymystä, jolloin ystävyyteen sisältyy yhteenkuuluvuuden tunnetta. Se on tärkeä edellytys lasten yhteistoiminnan kehittymiselle ja sosiaaliselle oppimiselle päivähoitossa. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 94)

4 KUVATAIDE VARHAISKASVATUKSESSA

4.1 Kuvataide

Jo pienillä lapsilla on oikeus taiteen ja kulttuurin maailmoihin. Tämä todetaan myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 31. artiklassa: ”Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään ja kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintoihin.” Nämä oikeudet toteutuvat vain, jos aikuiset kantavat vastuun niiden toteutumisesta. Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa eli Vasu-asiakirjassa mainitaan asiasta: ”leikkiminen, liikkuminen, tutkiminen ja eri taiteen alueisiin liittyvä ilmaiseminen ja kokeminen ovat lapselle ominaisia tapoja toimia ja ajatella...” (Ruokonen, Rusanen ja Välimäki 2009, 3)

4.2 Kuvataidekasvatuksen tavoitteet ja tehtävät

Päiväkoti-ikäisten kuvataidekasvatus kasvattaa lasta taiteeseen ja taiteen avulla. Vaikka siinä painotetaan lapsen esteettiseen asennoitumiseen ja luovuuden kehittämiseen, on tavoitteena viime kädessä lapsen kokonaisvaltainen kasvu sekä lapsen kasvu kulttuuriseksi osallistujaksi. Kuvataidekasvatus antaa paljon mahdollisuuksia lapsen aisti- ja havaintotoimintojen herkistämiseen. Esteettiselle asenteelle on ominaista katsoa avoimesti aivan kuin uusin silmin: asiat havaitaan ikään kuin

ensimmäistä kertaa. Kun kasvattaja harjoittelee lapsen kanssa tällaista kokemista, valmentaa hän lasta tietoiseen katsomiseen ja näkemiseen. Keskittyminen esimerkiksi Muumien alkuperäiskuvien ja toisintojen välillä auttaa lasta tarkentamaan havaintokykyään. Kuvallisessa työskentelyssä kosketus esteettisyyteen syntyy myös siten, että lapsi saa konkreettista tuntumaa erilaisiin materiaaleihin ja kokeilee niiden käyttämistä ajatustensa ja kokemustensa ilmaisemiseen. (Ruokonen ym. 2009, 48-49)

4.3 Taiteen terapeuttisuus varhaiskasvatuksessa

Lapsen kohdalle tullut suru saattaa aiheuttaa aikuisissa pakokauhua, jopa enemmän kuin toisen aikuisen surun myötäeläminen. Lapsi ajatellaan usein niin hauraaksi, että tuntuu mahdottomalta, kuinka hän voisi kestää sellaista, minkä äärellä moni aikuinenkin kulkee ääri rajoillaan. Jos lapsi on kuitenkin löytänyt omaa ilmaisuaan sekä mahdollisuudet omaehtoiseen leikkiin voi hänellä olla enemmän työkaluja elämän varjojen kohtaamiseen kuin aikuisella. Kuva, siinä missä runo, musiikkikappale tai tanssi voivat tehdä lapselle näkyväksi ääri viivoiltaan epämääräisen ilmiön tai tunteen. Ihmisellä on synnynnäinen kyky etsiä sekä muotoa että järjestystä. Tämä kyky ilmenee vahvana leikin ja taiteen maailmassa. (Ruokonen ym. 2009, 71–72)

Taiteen tekemisen, keinojen ja ilmaisumuotojen haltuunotto edellyttää taitojen oppimista. Kun laaditaan varhaiskasvatussuunnitelmaa, on syytä rakentaa yksittäisiä taito- ja tekniikkaharjoituksia laajempia kokonaisuuksia. Kokonaisen taiteenkielen oppiminen vaatii tilanteita, joissa sisältö ja muoto eivät tule annettuina. Taiteen terapeuttinen ulottuvuus tulee silloin, kun tekijän omat merkitykset saavat elintilaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että herätetään lasten kiinnostus jotain asiaa tai teemaa kohtaan, jonka äärellä lapsi saa itse annettujen materiaalien ja tekniikoiden avulla etsiä muotoa tärkeäksi kokemilleen asioille. (Ruokonen ym. 2009, 72–73)

Taiteen terapeuttisuus on normaaliin kasvuun sekä elämän ilmiöihin liittyvä mahdollisuus. Lapsen kohtaama suru, pelot tai yhtä hyvin ilo ja onni voi hahmottua runona tai vaikka tanssina. Lapsi voi kanavoida omaa tunnettaan

sekä näyttää myös muille, että tältä minusta tuntuu. Taiteen terapeuttisuus ei liity vain tunteisiin, syy-seuraussuhteita kuvaavilla teoksilla on huojennusta tuottava vaikutus. Taiteen keinoin on mahdollista rakentaa mahdottomia tarinoita ja luoda järjestystä sinne, missä sitä ei tunnu olevan lainkaan. Parhaimmillaan ainekset liittyvät kokonaisuudeksi, joka vahvistaa lapsen omaa myönteistä kuvaa itsestään. Petoa vastaan taistelu sankarina tai ihanana linnanneitona tanssahtelu ei ole pelkästään perinteisillä rooleilla leikkimistä. On tärkeää, että voi löytää oma ihanuutensa tai kokea olevansa rohkea. (Ruokonen ym. 2009, 73)

Taiteessa löydetty ratkaisut opettavat lapselle ajattelutapaa, jossa on aina monta ratkaisua. Ratkaisujen löytäminen ja irrallisten ainesten liittäminen yhdeksi kokonaisuudeksi on luovuutta. Taide auttaa kestämään elämää sellaisenaan. Elämä voi olla sietämätöntä, kestäväntöntä ja käsittämätöntä yhtälailla aikuisesta kuin pienestä lapsestakin. Lapsen ilot, murheet, haasteet sekä mahdollisuudet ovat kestettävissä taiteen avulla. (Ruokonen ym. 2009, 74–75)

Taide ei pelkästään sanoita ja jäsennä, se mahdollistaa myös irtautumisen mustavalkoisesta joko-tai-ajattelusta. Valmiiden vastauksien sekä mallisuoritusten maailmassa lapsi oppii nokkimisjärjestystä: ”toi osaa leikata minua paremmin, tuo pysyy värittäessään paremmin rajojen sisäpuolella.” Taidetyöskentelyssä puolestaan ei ole oikeita ja vääriä vastauksia, vaan loputon joukko erilaisia ratkaisuja. Aikuinen voi auttaa tukemalla lasta hänen omassa päätöksessään sekä sanoittamalla valinnan paikkaa. Syntyneiden tuotosten esille laitto antaa toiminnalle ja tuotoksille arvoa. (Ruokonen ym. 2009, 75)

4.4 Taidekasvatus

Taidekasvatus mahdollistaa kokonaisvaltaisen, aisteihin, tunteisiin sekä mielikuvitukseen perustuvan pohtimisen ja oppimisen. Kun lapsi tekee aistihavaintojensa ja mielikuviansa pohjalta kuvia hän hahmottaa ajatuksiaan ja tunteitaan. Kuvaa tehdessään lapsi pohtii näkemäänsä ja selkiyttää samalla ajatuksiaan, suhdettaan itseensä sekä omaan ympäristöönsä. Kuvasta tulee muisto, johon voi palata myöhemmin. Piirrookset mahdollistavat lapsen

ajattelun seuraamisen, alkuvaiheesta loppuratkaisuihin. (Mäkivaara & Sarviaho 1999, 16)

Taidekasvatuksen keskeinen keino on kuvien tekeminen, mikä sopii erityisesti pienten lasten kanssa työskentelyyn, sillä lapsi painottaa usein ei-kielellisiä piirteitä aikuisia enemmän. Kuvien avulla lapsi voi välittää ajatuksiaan ja kokemuksiaan muille. Lapsen oma tekemä piirustus tai hänelle läheinen kuva on hyvä lähtökohta lapsen ja aikuisen väliselle vuoropuhelulle. Se antaa lapselle tunteen että aikuinen on kiinnostunut hänelle tärkeistä asioista ja tämän vuoksi myös hänestä itsestään. Taidekasvatuksessa on olennaista luova, ei turhan rationaalinen ajattelu. Se vaikuttaa osaltaan siihen, miten teemme havaintoja sekä koemme ympäröivän maailman. Onnistuessaan taidekasvatus vahvistaa lapsen itsetuntoa. (Mäkivaara ym. 1999, 16-17)

4.5 Kuvanlukutaito

Elämme kuvien maailmassa ja ihminen joutuu jo varhain elämässään nopeasti vaihtuvien kuvien vaikutuspiiriin. Perheiden pienimmäkään eivät voi välttyä esimerkiksi television vaikutuksilta. Pystyäksemme puolustautumaan kaupallisia voimia vastaan, olisi meidän hyvä harjoitella kuvien katsomista ja näkemistä. Taidekasvatuksessa onkin enemmän alettu puhua viestinnän kielestä ja kuvanlukutaidosta sekä sen opettamisesta. (Mäkivaara ym. 1999, 18–19)

Kuvanlukemisen tavoitteena on, että lapsi oppii ymmärtämään näkemiänsä kuvia, niiden omaa kieltä. Lähtökohtana voi olla itse tehty kuva, taidekuva, satokuva, mainoskuva tai maisemakuva. Saduksi kannattaa valita esimerkiksi sellainen, jossa hyvä ja paha visualisoituvat selvästi. Kuvia rinnastamalla voidaan löytää yhteneväisyyksiä ja eroja pohtien: ”Miltä hyvä näyttää, entä paha?” Kuvan lisäksi keskitytään kuviin liittyvien tekstien ja äänien merkityksiin. Kuvan tarkastelun jälkeen voidaan itse tuottaa samasta aiheesta ”hyvä” ja ”pelottava” kuva. Laajemmassa mielessä tarkoituksena on tietoinen katsominen ja tietoinen havainto, pysähtyminen kohteen edessä ja kyky irrottautua siitä. (Mäkivaara ym. 1999, 19)

Toinen tapa kuvan tarkastelussa on lähteä liikkeelle tunnetiloista. Kasvattaja ei kerro kuvan taustatietoja, vaan sitä tarkastellaan itsenäisesti ja sen jälkeen pohditaan: Mitä tunteita kuva herätti? Mitä kuvassa näkyy? Mitä kuva esittää? Kun tunnetilat kirjataan näkyviin, voidaan huomata, miten kuva vaikuttaa eri ihmisiin ja aiheuttaako se samantyyppisiä tuntemuksia. (Mäkivaara ym. 1999, 19)

Kolmas vaihe kuvanlukemisessa keskittyy pohtimaan niitä visuaalisia keinoja, joilla kuvaan on saatu kyseinen tunnelma. Tällöin keskitytään kuvan sommitteluun, kuten muotoihin, väreihin, viivojen suuntaan, lukumäärään, voimaan ja koon vaihteluihin kuva-alassa. Pohdinnan tavoitteena on tiedostava kuvan katsominen, omaan itseen tutustuminen sekä kyky tuottaa tietynlaisia kuvia. (Mäkivaara ym. 1999, 19–20)

Lasta ympäröivät kuvat sekä median luoma todellisuus toimivat osaltaan lasten käyttäytymistä ohjaavina aisoina. Selvää on, että mediakasvatus on yksi merkittävä osa-alue taidekasvatuksessa. (Mäkivaara ym. 1999, 20)

5 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

5.1 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, mikä on tutkimusmenetelmältään kvalitatiivinen eli laadullinen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä aihepiiri rakentuu jo opitun tiedon ja taidon päälle, joka on hankittu opiskelun ja opiskeluun liittyvän työharjoittelun avulla. Ammattikorkeakouluun soveltuvassa toiminnallisessa opinnäytetyössä pääsee sopivassa suhteessa yhdistämään käytäntöä, teoriaa, tutkivaa otetta työskentelyssä sekä tutkivaa viestintää raportoinnissa. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 8, 16)

5.2 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteena on antaa lapsille sosiaalisia taitoja ja valmiuksia toimia ryhmässä sekä taitoja toimia tilanteissa, joissa joko heitä tai jotain toista kiusataan. Tarkoitukseni on yhdistää kuvataide tuokioihin, joissa käydään läpi sosiaalisia taitoja. Tavoitteenani on, että esimerkiksi päiväkodin piirustushetkillä voisi olla samalla teemana esimerkiksi juuri kiusaaminen, minkä avulla siitä voidaan puhua luontevasti lasten kanssa ja siihen yhdistyy päiväkodin luonnollinen toiminta eli tuokiot. Ryhmä, jonka kanssa pidän tuokiot aloittaa syksyllä uutena ryhmänä, joten tavoitteena on myös ryhmäyttää lapsiryhmää.

5.3 Kuvataidepäiväkoti Viikari

Toteutin opinnäytetyöni Porilaisessa kuvataidepäiväkoti Viikarissa, esikouluryhmässä, johon kuuluu 22 lasta. Päiväkodissa on viisi lapsiryhmää ja siellä työskentelee lastentarhanopettajia, lastenhoitajia, avustava lastenhoitaja sekä siisteydestä huolehtii laitoshuoltaja. Viikari on aloittanut toimintansa vuonna 1989. Vuodesta 1994 päiväkodissa on annettu taiteen perusopetuslakiin kuuluvia kuvataiteen valmentavia opintoja, joten päiväkodin nimikin on Kuvataidepäiväkoti Viikari. Taiteen perusopetuksella tarkoitetaan lain mukaan vuosittain etenevää sekä tavoitteellista eri taiteenalojen opetusta, jota järjestetään ensisijaisesti lapsille ja nuorille.

Päiväkodissa annetaan kuvataiteen valmentavia opintoja 3-6-vuotiaille ja siinä edetään ikäkausittain. Lapset saavat myös osallistumistodistuksen jäätyään pois päiväkodista. Lapsilla on mahdollisuus jatkaa 7-vuotiaana taiteen perusopintojaan Porin lasten ja nuorten kuvataidekoulussa. Päiväkodin kuvataideopetuksen tavoitteena on lapsen havaintokyvyn harjaannuttaminen, tuntuman saaminen erilaisiin materiaaleihin ja työvälineisiin sekä työskentelytapoihin. Keskeisenä sisältönä kuvataideopetuksessa on mm. lapsen havainnoinnin harjaannuttaminen lähtökohtana hänen luontainen uteliaisuutensa sekä aktiivisuutensa ottaa selvää ympäristöstään, erilaisiin materiaaleihin tutustuminen sekä niiden ilmaisullisiin mahdollisuuksiin, kuvataiteisiin tutustuminen havainnoimisen, kuvan tekemisen, kokeilemisen ja leikin avulla. Päiväkodin mottona on:

"Taide on kokemus, elämys - ei vain tuotos." (Porin kaupungin www-sivut 2012)

6 TOIMINTATUOKIOT

Pidin kuvataide-aiheiset tuokiot syksyllä 2012 kuvataidepäiväkodin esikouluryhmälle. Kävin alkusyksystä ennen tuokioita tutustumassa lapsiryhmään, jotta olisin hieman tutumpi lapsille, silloin kun pidän varsinaiset tuokiot. Tuokioiden tarkoituksena ja tavoitteena oli erilaisin toiminnallisin keinoin lisätä lasten sosiaalisia taitoja sekä ryhmäytymistä ja näiden kautta ennaltaehkäistä kiusaamista lapsiryhmässä nyt sekä tulevaisuudessa, kun esikoululaiset siirtyvät kouluun.

Valitsin yhteistyökumppanikseni kuvataidepäiväkodin, sillä ajattelin kuvataiteen olevan hyvä keino pitää tuokioita, joissa on jokin teema. Kaikkien tuokioiden teeman oli tarkoitus olla kiusaaminen, mutta muutin aihetta hieman enemmän tukemaan sosiaalisia taitoja sekä ryhmäytymistä ja jätin itse kiusaamisaiheen hieman sivuun, sillä tuokioiden lomassa huomasin, että kiusaamis-sanalla suora käyttö ei ole vielä esikouluikäisten lasten hahmotettavissa siinä merkityksessä, mitä kiusaamismääritelmässä sanotaan. Tutustumispäivänä lapset olivat innokkaita ja ottivat hyvin kontaktia minuun. Toiset lapset ottivat rohkeammin kontaktia ja kertoivat itsestään paljon jo ensimmäisenä päivänä. Toiset lapset taas olivat hieman varautuneempia ja heidän kanssaan toimin siten, että menin heidän luokseen ja kyselin heiltä kaikenlaista esimerkiksi piirustukseen liittyen, jota tehtiin yhdessä lastentarhanopettajan ohjauksessa.

Koska pidin tuokiot esikouluryhmän puolikkaille ryhmille, pystyin hyvin muuttamaan toimintaani, jos jokin asia ei toiminut ensimmäisen ryhmän kohdalla, muuten tuokiot olivat täysin identtiset, sillä tarkoitukseni oli myös vertailla ryhmiä keskenään.

6.1 Ensimmäinen tuokio

Ensimmäinen tuokiokerta (LIITE 1) oli 6.9. Tuokion päätarkoituksena oli

pohtia lasten kanssa mitä on kiusaaminen ja miten kiusaamistilanteissa tulisi toimia. Tuokioon kuului tutustumisleikki, piirtäminen öljypastelliliiduilla (LIITE 4) sekä keskustelu aiheesta kiusaaminen.

Aluksi tutustuimme toisiimme tutustumisleikin avulla, jossa esitellään ensin oma nimi ja kerrotaan asia, mistä pitää, jonka jälkeen vieressä istuva henkilö esittelee edellisen sekä itsen. Pyysin opettajaa viereeni ja näytin esimerkkiä miten esittelykierros tehdään. Tämän jälkeen pyysin ensimmäistä lasta, joka istui lähelläni, esittelemään minut sekä sen jälkeen itsensä. Tämä leikki ja esittelykierros sujuivat melko hyvin, mutta lapsia piti muistuttaa, että myös vierustoveri piti esitellä itsen lisäksi. Koin, että tässä leikissä tarvittiin paljon ohjausta sekä rohkaisevia kommentteja minulta. Lapsilla on omat paikat nimetty ja huomasin heidän olevan tarkkoja siitä missä istuvat. Lapset tuntuivat tulevan ihan hyvin toimeen keskenään ja paljolti he istuivat tyttöjen ja poikien ryhmissä, kun aloimme maalaamaan.

Kierroksen jälkeen kerroin lapsille, että luen heille sadun nimeltä: "Ollaan sittenkin kavereita". Olin lyhentänyt satua jo suunnitellessani tuokioita, sillä kirja oli melko pitkä. Satu kertoi päiväkotikäisestä pojasta, "Juhosta", jota muut päiväkodissa kiusasivat. Lopulta tarina ratkeaa hyvin, kun "Juho" saa kaverin ja lapset lopettavat kiusaamisen. Tarinan jälkeen esitin kysymyksiä lapsille kuten "miltä Juhosta mahtoi tuntua kun häntä kiusattiin, onko teitä koskaan kiusattu, kenelle pitää kertoa jos kiusataan ja mitä voi tehdä jos joku kiusaa?" Lapset vastailivat innokkaasti ja hienosti nostivat kättään ja odottivat omaa vuoroaan. Lapset sanoivat, että kiusaamista on se jos joku tönii, tai nimittelee. Epäsuoraa kiusaamista lapset eivät maininneet kuten ryhmän ulkopuolelle jättäminen.

Kysymysten ja keskusteluhetken jälkeen siirryimme piirtämään kuvan aiheesta kiusaaminen. Lapset alkoivatkin innokkaasti piirtää aiheesta. Lapset istuivat kolmessa eri pöydässä kahden viiva neljän hengen ryhmissä. Pöydissä keskustelu lähti harhailemaan ja kiusaamisaihe unohtui melko nopeasti. Kyselin ja kommentoin lasten piirustuksia, mutta keskustelu ei kauaa pysynyt kiusaamisessa. Noin 20 minuutin kuluttua lapset olivat saaneet piirrettyä kuvat. Pyysin heitä vielä kirjoittamaan nimensä paperin

toiselle puolelle ja tulemaan piirustus kädessä takaisin istumaan huoneeseen, jossa aloitimme tuokion.

Jokainen lapsi sai yksi kerrallaan tulla kertomaan piirustuksestaan mitä siinä oli. Lapset olivat hyvin mieltäneet, mitä kiusaaminen on, mutta osa lapsista sekoitti kiusaamisen riitelemiseen. Yritin tätä hieman avata lapsille, mutta huomasin, että heidän ikäisilleen tuottaa hankaluuksia erottaa näitä kahta asiaa toisistaan. Kysyin, että mitä tuossa tilanteessa voisi tehdä ja lapset vastasivat. Sanoin vielä jotain positiivista jokaisen lapsen työstä. Lopuksi kiitin lapsia kerrasta ja kerroin että ensi kerralla puhumme ystävyydestä.

Toinen ryhmä tuli puolentunnin kuluttua edellisestä ryhmästä, joten ehdin hyvin valmistella seuraavaa tuokiota. Tämä ryhmä oli selkeästi rauhallisempi kuin edellinen ryhmä. Jälkimmäinen ryhmä vastaili kysymyksiin myös viittaamalla, mutta he eivät olleet niin aktiivisia kuin ensimmäinen ryhmä.

Molemmat ryhmät kuuntelivat ohjeita hienosti. Molemmissa ryhmissä oli myös piirustuksia, jotka käsittelivät sisarusten keskinäisiä riitoja sekä vanhempia selvittämässä niitä. Joissakin kuvissa tuli ilmi, että kiusaaja on ulkopuolinen joka tahallaan vahingoittaa toista esim. lyömällä tai suihkuttamalla vettä tämän päälle.

Palautetta sain heti tuokion jälkeen tuokiota seuranneelta lastentarhanopettajalta. Sain kokonaisuudessaan molemmista tuokioista positiivista palautetta. Lastentarhanopettajien mielestä olin suunnitellut tuokiot hyvin sekä osasin ottaa lapset hyvin huomioon ja kuunnella heitä.

Puhuin melko suoraan kiusaamisesta tuokioillani, josta tuokion jälkeen keskustelin lastentarhanopettajan kanssa. Hän kertoi, miten kiusaamis-sanaa ei mielellään tulisi käyttää liian kevyesti, sillä pienet lapset mieltävät pelkän yksittäisen hännäämisen ja ärsyttämisen kiusaamiseksi, vaikka kiusaaminen on pitkäaikaista yhteen ihmiseen kohdistuvaa joko henkistä tai fyysistä väkivaltaa. Pohdin asiaa itsekkin, ja huomasin myös tuokiolla, miten lapset eivät ymmärrä kiusaamis-sanan oikeaa merkitystä, siten kuin se virallisesti määritellään. Tarkoitukseni oli antaa valmiuksia sosiaalisille taidoille sekä ennaltaehkäistä toisten kiusaamista, joten itse kiusaamis-asiaa olisi voinut

lähestyä ehkä hieman eri tavalla.

Toisen ryhmän kanssa olinkin varovaisempi kiusaamis-sanalla, mutta sana tuli ilmi jo sadusta, jota luin ja lapset käyttivät kiusaamissanaa piirtäessään. Tuokion olisi siis hyvä ollut alun perin suunnitella siten, että ei käytä ollenkaan kiusaamissanaa, vaan pyrkiä muilla keinoin antamaan lapsille valmiuksia tällaisiin tilanteisiin.

6.2 Toinen tuokio

Toinen tuokiokerta (LIITE 2) oli 13.9.2012. Tuokion teemana oli ystävyys. Teemaan liittyi myös kaveruus sekä ryhmäytyminen. Päiväkodin ryhmät ovat siis aloittaneet syksyllä, joten ryhmäytyminenkin oli lastentarhanopettajien toiveena kun kävimme tuokioiden sisältöä läpi ennen kuin aloitin niiden suunnittelun. Tuokioon kuului satu ystävydestä, lankakeräleikki sekä yhteismaalaus (LIITE 5).

Olin edellisellä kerralla kertonut lastentarhanopettajalle, että haluaisin tehdä lasten kanssa isomman yhteismaalaukset, joten sali oli varattu meille käyttöön tätä päivää varten. Olin laittanut salin lattialle valmiiksi paperirullasta pitkän palan sekä sen ympärille vesivärit, vedet ja vesivärisudit. Salin toiselle puolelle olin laittanut lattialle pieniä patjoja ja tyynyjä joiden päällä oli tarkoitus aloittaa ja lopettaa päivän tuokion.

Aluksi istuimme tyynyillä ja pyysin lapsia muistelemaan ja kertomaan, mitä teimme viime kerralla. Lapset muistivat, että puhuimme kiusaamisesta, piirsimme aiheesta kuvan sekä luin heille kirjan. Tämän jälkeen pyysin lapsia istumaan lattialle rinkiin, jossa leikittiin lankakerä-leikkiä. Selitin säännöt lapsille, mutta heitä sai aina välillä muistuttaa mitä pitikään tehdä.

Leikin jälkeen luin lapsille sadun ystävydestä: "Retu ja Riku". Satu oli sopivan lyhyt ja lapset jaksoivat kuunnella sen hyvin loppuun asti. Lapset olivat hyvin innokkaita kommentoimaan sadussa olevia asioita kuten hämähäkkiä, jota "Retu" pelkäsi. Tyttö1: "mä en pelkää hämähäkkejä" Tyttö2:

”mä pelkään hämähäkkejä” Minä: ”nii mäki pelkään” Tästä lapset innostuivat keskustelemaan, joten muistutin heitä kuuntelemaan mitä kirjassa sanotaan ja luinkin sen saman tien loppuun.

Kirjan luettuani kerroin lapsille ohjeet miten maalausta tehdään. Maalauksen teema on ”meidän ryhmä” ja tarkoitti nimenomaan heidän puolikasta ryhmäänsä. Paperille sai maalata myös ystävydestä ja kaveruudesta, mutta teemana on ”meidän ryhmä”. Sanoin, että viisi ensimmäistä lasta voi ottaa paikan ja loput menevät viereen odottamaan omaa vuoroaan. Kun lapset aloittivat työn, huomasin jokaisella lapsella olevan vesivärisivellin kädessään ja annoinkin luvan kaikkien maalata samalla kertaa ja käyttää samoja vesiväripaletteja.

Lapset olivat hyvin innostuneita työstä ja keskustelivat paljon mitä maalaavat ja minne. Osa pojista teki todella hienosti yhteistyötä. Parilla työllä työn tekeminen meni hieman pelleilyksi, ja tuloksena tulikin heidän mukaansa: ”ystävyyden suttua”. En huomannut puuttua tähän sillä aikaa kun muut maalasivat, mutta opettajien palautteesta ymmärsin, että minun olisi kannattanut ohjata heitä tekemään oikeasti jotain esittävää kuvaa.

Maalaushetken puolessavälissä tuli vielä yksi tyttö mukaan, ja hän löysikin hienosti paikan muiden joukosta. Muistutin lapsia vielä aiheesta pariin kertaan kun he maalasivat, jotta aihe pysyy heidän ryhmässään sekä kaveruudessa. Kesken tullut tyttö sai heti mukavasti kaverin jonka viereen mennä maalaamaan: Tyttö3: ”Liisa voi tulla tähän maalaamaan” (nimi muutettu).

Noin 20min kuluttua pyysin lapsia laskemaan siveltimet ja nousta seisomaan sen paikan kohdalle, jossa maalasi. Jokainen sai vuorollaan kertoa mitä oli maalannut. Osa oli maalannut ryhmän nimeä esittävän kuvan ja osa taas itsensä sekä jonkun kaverin ryhmästä. Myös paljon luonnon elementtejä tuli töihin kuten aurinkoja, sateenkaaria, pilviä, vesisadetta, taivasta. Pyysin lapsia kuuntelemaan aina sitä lasta joka kertoi maalauksestaan ja melko hienosti kaikki jaksoivat kuunnella. Pyrin myös itse kommentoimaan jokaista kuvaa ja sanomaan jotain mielenkiintoista tai positiivista siitä. Tämän jälkeen

pyysin lapsia siirtymään patjoille ja kiitin tästä kerrasta sekä kerroin, että ensi kerralla puhumme tunteista, kuten ilo tai suru.

Toinen ryhmä olikin taas vilkkaampi ryhmä. Tuokioiden runko oli ihan sama. Aluksi kyselin viime kerrasta ja lapset heti muistivatkin mistä puhuttiin: Tyttö4: ”ei saa olla ilkeä”. Lankaleikissä piti muistuttaa useampaan kertaan, miten toimitaan. Kesken lankaleikin lanka katkesi vahingossa ja se aiheutti hieman levottomuutta ja keskittymättömyyttä lapsissa. Leikin jälkeen luin kirjan, jonka lapset jaksoivat kuunnella loppuun asti, vaikka tykkäsivät kommentoida väleihin. Tämän jälkeen siirryimme maalaamaan. Ohjeita lapset kuuntelivat hyvin, mutta huomasin, että heillä oli kova halu päästä maalaamaan. Edellisestä ryhmästä opin sen, että annan kaikkien lasten heti aloittaa, ettei kenenkään tarvitse odotella ja se onnistuikin paremmin. Lapset olivat innostuneita sekoittelemaan eri värejä, jotta saivat vihreää, oranssia ja violettiä aikaiseksi. He olivat myös opettajan mukaan viime kerralla maalanneet ruskealla värillä, joten nytkin jokainen oli innokas sekoittamaan ruskeaa, minkä vuoksi työstä tuli melko ruskea painotteinen.

Lopuksi kun kävimme läpi lasten maalauksia, oli heidän keskittymiskykynsä vähän hakusessa. Toiset kertoivat innokkaasti, miten he olivat yhdessä tehneet maalauksia ja toiset taas maalanneet kaverinsa. Yhdessä työssä oli omakuva sekä kaveri istuin hiuslatvojen päällä, tämä herätti itsessäni ihanan positiivisia tunteita sekä lapsissa hilpeyttä.

6.3 Kolmas tuokio

Kolmas tuokiokerta (LIITE 3) oli 20.9. Tuokion teemana oli tunteet. Tuokioon kuului alkusatu, tunteiden tunnistaminen kuvista sekä hiililyö (LIITE 6).

Tällä kertaa aluksi kyselin lapsilta, mitä teimme viime kerralla. Monet muistivatkin, että puhuimme ystävyystunteista sekä sen, että maalasimme ”meidän ryhmästä”. Tämän jälkeen kyselin muistavatko lapset tämän kerran aiheesta ja yksi lapsi muistikin, että puhumme tänään tunteista. Kerroin, että luemme aluksi kirjan ”Sopukaisesta”, johon yksi lapsi kommentoi kirjan olevan hirveän pitkä. Kerroin, että olen lyhentänyt kirjaa enkä lue ihan kaikkia

kohtia. Kirja kertoo Sopukainen-nimisestä peikosta ja hänen erilaisista tunteistaan tavallisen päivän aikana.

Kirjaa lukiessani joistakin aiheista tulikin pientä keskustelua. Yhdessä kohtaa ”Sopukainen” koki mustasukkaisuutta ja kysyin lapsilta, tietävätkö he mitä se tarkoittaa yksi sanoikin sen tarkoittavan kateutta, selvensin vielä vähän, että mitä kateus tarkoittaa. Kirja avaa hyvin tunteita puhumalla ensin hyvästä olostä sitten pahasta olostä sitten hyvästä mielestä ja pahasta mielestä. Kirjassa on aiheita kiukusta pelkoon, ilosta suruun onnellisuudesta innokkuuteen ja kiinnostuneisuuteen.

Tämän jälkeen otin esille ClipArt -kuvia joita olin tulostanut tietokoneelta. Kuvissa oli erilaisia hahmoja joilla oli ilmeitä ja asentoja tunteeseen liittyen. Valitsin kuviksi: surullisuuden, onnellisuuden, kiukun, vihaisuuden, ilkeyden, inhon, häpeän ja hämmennyksen. Pyysin lapsia tulemaan penkiltä lattialle rinkiin ympärilleni ja asetin kuvat lattialle. Aloitin kyselemällä, että kuka tunnistaa tietyn tunteen. Esimerkiksi mikä kuvista on onnellinen. Lapset saivat kättä nostamalla kertoa jos tiesi ja valitsin aina yhden lapsen ottamaan sen kuvan, jonka ajatteli olevan onnellinen. Kyselin tämän jälkeen, että mistä tietää että kuvassa oleva hahmo on onnellinen jne.

Ensimmäinen ryhmä, joka on jonkin verran vilkkaampi, tiesi hyvin kaikki ilmeet ja kuvat mikä tunne niillä on. Olin ottanut kuviin hieman vaikeampiakin tunteita kuten hämmennys, inho, häpeä ja ilkeys. Mielestäni yllättävän hyvin lapset tunnistivat nämä tunteet. Hienosti he osasivat kuvata mistä johtuu tietty tunne esimerkiksi surullisuus siitä, ettei ole saanut kavereita tai vihaisuus siitä, että joku toinen on ottanut lelun. Myös kiukun he tunnistivat siitä, että esimerkiksi vanhemmat eivät anna lupaa mennä ulos. Lapset olivat hyvin innokkaita viittaamaan ja saamaan puheenvuoroa, mutta osa lapsista ei osannutkaan vastata kun oli oma vuoro. Joillakin lapsilla oli enemmän tietoa tunteista kuin toisilla. Yllätyin, siitä miten lapset tunnistivat ilkeän kuvan. Kuvassa hahmo hymyilee ilkeästi eli sillä on suu hymyssä mutta silmät vihaisen näköiset ja kulmakarvat alhaalla ja viekkaan näköisesti.

Tämän jälkeen kerroin lapsille, että piirretään hiilellä kuva jostakin tunteesta.

Pyysin heitä siinä paikalla mielessään päättämään jokin tunne sekä kertoa hieman mitä tunteita on olemassa. Tarkensin vielä hiiliteknikasta sen verran, ettei sitä tule painaa liikaa sekä hiilellä voi piirtää tavallisesti, mutta myös ”suttaamalla” hiilijälkeä aivan kuten pastelliliituakin. Lähes saman tien lapset alkoivat piirtämään ja olivatkin noin 15 minuutin kuluttua valmiita. Jokainen lapsi piirsi ihmishahmon ja tälle ilmeiden perusteella tunteen. Paljon lapset piirsivät perustunteita kuten ilo, suru, onnellisuus. Jonkin verran tuli myös ilkeitä tunteita ja nämä ilkeät hahmot kuvissa olivat aina tehneet jotakin ilkeää, kuten kiusannut toista. Useassa kuvassa oli pelkkä pää ja ilme mukana, mutta osa lapsista teki myös ympäristöä lähinnä luontoa kuten puita ja vettä. Osa taas teki esimerkiksi auringon mustaksi ja kuvassa olikin surullisia hahmoja.

Ensimmäisen ryhmän osalta huomasin, että en antanut tarpeeksi selkeitä ohjeita miten hiilen kanssa toimitaan ja lapset herkästi suttasivat kasvojaan ja vaatteitaan hiileen. Toisen ryhmän kanssa osasin taas toimia viisaammin. Annoin mahdollisimman selkeät ohjeet ennen kuin lapset saivat luvan siirtyä viereiseen huoneeseen aloittamaan hiilityöt.

Toinen ryhmä on rauhallisempi ryhmä, mutta mielestäni tällä tuokiolla he olivat hieman vilkkaampia ja puheliaampia kuin aikaisemmillä tuokioilla. Kirjaa lukiessani tältä ryhmältä ei tullut niin paljon kysymyksiä ja kommentteja kuin aikaisemmalta. Tässäkin ryhmässä aluksi joku mainitsi että kirja on pitkä. Kirjassa Sopukainen pelkää kun on pimeää ja jää yksin omaan huoneeseen. Tyttö5: ”mä en pelkää koskaan.” Tämän jälkeen kerrotaan kuinka Sopukainen tuntee mustasukkaisuutta kun vanhemmat nukkuvat yhdessä eri huoneessa: Tyttö6: ”mä meen joskus viikonloppuisin äidin ja isän sänkyyn nukkumaan.” Tästä alkoi isompikin keskustelu ja huomasin myös useassa kohdassa, että jokainen lapsi olisi halunnut päästä ääneen ja kertoamaan omia kokemuksiaan. Valitettavasti siihen ei riittänyt aikaa, että kuuntelisi jokaista lasta, vaikka haluaisi. Aluksi kyselin mitä teimme viime kerralla ja hyvin lapset muistivat, että puhuimme ystävydestä. Yksi lapsista osasi sanoa mitä teimme ihan ensimmäisellä kerralla, mutta jotkut lapset sekoittivat tuokioni päiväkodin omiin tuokioihin. Tämän vuoksi onkin hyvä palauttaa lapsille mieleen, Mitä mitä aikaisemmillä tuokioilla tehtiin.

Tunnekuvien kuvien katsomisen kohdalla jälkimmäinen ryhmä valitsi usein eri kuvan kuin mikä tunne kuvassa oli ajateltu olevan. Reippaasti ja innokkaasti kaikki kuitenkin osallistuivat pohtimaan, mikä kuva on mikäkin tunne. Hämmennyksen lapset myös tunnistivat hyvin ja he näyttivätkin miltä näyttävät kun ovat hämmentyneitä. Toisen ryhmän kanssa huomasin myös, että on hyvä kysellä esimerkiksi, että mitä voisi tehdä jotta surullinen hahmo saataisiin iloisemmaksi sen lisäksi että kyselee mistä tunnistaa surullisen hahmon. Toinenkin ryhmä lähti innokkaana piirtämään. Poika1: ”tää on vihanen tältä tulee tulta päästä.”

Huomasin, että varsinkin viimeisellä tuokiolla lapset olivat rohkeampia kertomaan omia ajatuksiaan ja olisin halunnut kuunnella vielä enemmän heitä, mutta valitettavasti siihen ei riittänyt aikaa.

Lopuksi kysyin molemmilta ryhmiltä mitä mieltä he ovat olleet tuokioista ja kaikki sanoivat että ovat pitäneet kaikista ja erityisesti maalaamisesta. Kun kysyin onko jotain, mistä he eivät ole pitäneet ja kaikki vastasivat että ei. Tässä kohden huomasin, että jokin muunlainen palaute olisi voinut olla parempi lapsilta kuin suullinen, mutta pitkin tuokioita lapset ovat olleet innokkaana mukana, keskittymistä joskus täytyy vähän käskeä joten on hyvä jos tuokiolla on nopeasti vaihtuvat tehtävät kuten rauhallinen sekä vähän vilkkaampi ja osallistavampi tekeminen.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöni aihe lähti siitä, että pohdin miksi kaikki lapset eivät viihdy päiväkodissa. Yksi syy on varmasti se, että jos kokee jäävänsä ryhmän ulkopuolelle, ei saa kavereita tai ryhmässä on lapsia, jotka eivät osaa toimia muita lapsia huomioonottavasti tai pahimmillaan tapahtuu kiusaamista. Mielestäni ei kuitenkaan päiväkodissa voida puhua kiusaamisesta samalla tavalla kuin esimerkiksi koulukiusaaminen, mutta uskon, että pienetkin lapset osaavat jo kiusaamisen alkeet sekä suoran että epäsuoran kiusaamisen, kuten esimerkiksi yhtä lasta ei kutsuta ollenkaan syntymäpäiville.

Ajattelin, että esikouluikäiset lapset ovat hyvä kohderyhmä, sillä he siirtyvät seuraavaksi koulumaailmaan, jossa sosiaalisia taitoja tarvitaan vielä enemmän kuin päiväkodissa, jossa niitä opetellaan tiiviin lapsiryhmän kanssa. Teoriaosuuteni kiusaamisesta liittyy myös paljon koulukiusaamiseen, sillä kiusaamista tapahtuu paljon koulumaailmassa, joten on hyvä pureutua ongelmaan tai sen ennaltaehkäisyyn jo päiväkodissa.

Tuokioilla käytin menetelminä maalaamista, piirtämistä, tutustumisleikkejä, tunnekuvia sekä luin jokaisella tuokiolla sadun. Huomasin, että lapsille mieleisin tekeminen oli yhteismaalaus heidän ryhmästään. Uskon, että lapset pitävät maalaamisesta erityisesti ja yhteismaalauksessa kaikki saivat tehdä samaa maalausta tiiviisti ryhmänä, joten tämä oli erityisen onnistunut idea kuvataiteen, ryhmäyttämisen sekä sosiaalisten taitojen yhdistämisessä.

Tunnekuvat olivat myös lapsia osallistava asia, ja huomasin, että silloin lapset osallistuivat innokkaammin ja aktiivisemmin kuin esimerkiksi satua lukiessani. Tunnekuvat auttoivat lapsia näkemään millaisia ilmeitä erilaisissa tunteissa on mukana. Tästä lapset innostuivat itsekkin matkimaan ilmeitä ja pohtimaan millaisessa tilanteessa heille tulee sellainen tunne. Erilaisia tunteita voi käydä läpi monin eri tavoin kuten musiikin, näyttelemisen ja keskustelun kautta. Olen kuitenkin tyytyväinen siihen, että valitsin tunnekuvat, sillä lapset ymmärsivät heti mistä puhutaan ja olivat innokkaasti mukana.

Sadun lukeminen oli myös hyvä keino saada pohjustettua sen tuokiokerran teema, mutta lapset eivät jaksaneet joka tuokiokerralla hirveästi keskittyä, kun luin satua. Ajattelin tämän johtuvan siitä, että päiväkodissa muutenkin luetaan tuokioilla paljon satuja, joten olisin voinut myös tuoda jotain lapsia osallistavampaan tuokioiden alkuun. Toisaalta satujen aiheet herättivät lasten keskuudessa paljon puhetta ja keskustelua, joten toisaalta olen tyytyväinen valintaani.

Vaikka edellisestä päiväkotiharjoittelustani on jo paljon aikaa, minulla on hyvin kokemusta harrastusten kautta lapsiryhmän ohjaamisesta ja huomasin tämän olevan suuri apu tuokioita pitäessäni. Lapsiryhmän hallinnassa on omat haasteensa ja myös se toi lisähaastetta, että en tuntenut lapsia ennalta ollenkaan. Mutta lapset olivatkin hyvin vastaanottavaisia ja innokkaita ottamaan minuun kontaktia, joten luottamus syntyi jo melkein heti ensimmäisestä kerrasta. Lapsiryhmä on jaettu kahteen ryhmään ja toisessa ryhmässä lapset ovat rauhallisempia ja varautuneempia. Mutta vaikka tuokioitani oli vain kolme sekä tutustumiskerta, niin rauhallisemmassakin ryhmässä huomasin lasten enemmän luottavan minuun jo ensimmäisen tuokion jälkeen.

Opinnäytetyöstäni on hyötyä itselleni tulevaisuudessa, kun toimin lastentarhanopettajana tai muissa tehtävissä lasten parissa. Tuokioista oli hyötyä itselleni siinä, että pystyn paremmin ymmärtämään miten lapsia olisi hyvä lähestyä vaikeidenkin aiheiden kanssa, kuten kiusaaminen. Pienten lasten kanssa ei välttämättä voi tai kannata puhua suoraan kiusaamisesta sillä he ymmärtävät sanan helposti eri tavalla mitä aikuiset sillä tarkoittavat. Tämän vuoksi lapsilta voi kysellä esimerkiksi mistä heille tulee paha mieli päiväkodissa kuten Kirves ja Stroor-Grenner (2010, 11) kertovat: ”Kun lapsia pyydettiin kertomaan, mitä kiusaaminen heidän mielestään on, he mainitsivat usein erilaiset fyysiset teot ja verbaalisen väkivallan. Sen sijaan, kun lapsia pyydettiin kuvailemaan, mistä heille tulee paha mieli päiväkodissa, he kertoivat, että paha mieli tulee siitä, kun ei saa olla mukana leikeissä, tai kun he kokivat, että heillä ei ollut kavereita ryhmässä.”

Opin myös miten tuokioita kannattaa suunnitella ja kuinka paljon pyrkii myös osallistamaan lapsia tuokioiden suunnitteluun ja niiden kulkuun. Uskon myös, että päiväkotisi sai enemmän ideoita ja innostusta käsitellä aihetta kiusaaminen sekä huomioimaan kiusaamisen ennaltaehkäisemisen lapsiryhmässä, ajatellen myös tulevaisuutta kun lapset siirtyvät kouluun.

Mielestäni onnistuin hyvin valitessani kuvataiteen osaksi tuokioita ja ajatellen sen sisältyvän kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen. Kuvataide on hyvä tapa saada lapset ilmaisemaan itseään ja sen avulla voidaan myös yhdessä pohtia lasten tuotoksia mitä esimerkiksi piirustuksissa on ja minkä vuoksi. Kuvataide on myös hyvä tapa saada lapset osallistettua tuokioihin siten, että he voivat tehdä tai tuottaa itse jotain eikä vain esimerkiksi kuunnella ja seurata ohjaajan puhetta. Olen myös tyytyväinen valintaani sen vuoksi, että lapset yleensä pitävät piirtämisestä ja maalaamisesta sekä muista kuvataiteeseen ja itseilmaisuun liittyvistä asioista. Tuokioihin toi myös helpotusta se, että lapset olivat kuvataidepäiväkodissa tottuneet piirtämään ja maalaamaan, joten se oli heille jo tuttu asia eikä sitä tarvinnut erikseen heille opettaa tai heitä siihen motivoida.

Työni teoriaosuudessa viittaan siihen mitä kiusaaminen aiheuttaa sekä kiusaajalle että kiusatulle. Pidän työni aihetta erittäin tarpeellisena, sillä kiusaamisen ennaltaehkäisyllä voidaan turvata lapsen onnellinen päivä päiväkodissa sekä myös tulevaisuudessa. Lasten sosiaalisten taitojen opettaminen on mielestäni tärkeää ja siihen tulisi keskittyä päiväkodeissa paljon. Uskon, että tällä voidaan ehkäistä lasten syrjäytymisvaaraa jos pureudutaan ajoissa jo sosiaalisiin ongelmiin. Uskon, että työlläni on merkitystä minulle tulevana sosiaalialan ammattilaisena olla ehkäisemässä lasten tulevaa syrjäytymistä keskittymällä kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen.

7.1 Tavoitteiden täytyminen

Opinnäytetyöni tavoitteena oli antaa lapsille sosiaalisia taitoja sekä valmiuksia toimia ryhmässä tai tilanteessa, jossa joko häntä tai jotain toista lasta kiusataan. Tavoitteena oli myös yhdistää kuvataidetuokio teemaan kiusaaminen. Tavoitteet onnistuivat mielestäni hyvin, vaikka muutin ajatustani suoraan kiusaamisaiheesta enemmän sosiaalisten taitojen opettelemiseen, johon yhdistyy kuvataide. Olen tyytyväinen tuokioihin kokonaisuudessaan sekä siihen miten lapset osallistuivat kaikkeen

tekemiseen innokkaasti. Toki pieniä haasteita oli joidenkin lasten kanssa esimerkiksi piirrettävän aiheen keksimisen motivoimisessa sekä toisten lasten kuuntelemisessa, mutta toisaalta juuri näitä asioita tuokioilla oli tarkoitus yhdessä opetella.

Vaikka olin alunperin ajatellut kiusaamisen olevan pääaiheena ja puhua siitä suoraan, niin heti ensimmäisen tuokion jälkeen huomasin olevan parempi, että keskitytään täysipainoisesti juuri kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ystävyyden ja tunteiden opettelemisen kautta. Ja kiusaamisen ennaltaehkäisy olikin opinnäytetyöni aiheena, mutta aiheen toteuttaminen muuttui hieman matkan varrella. Tästä opin tulevana sosiaalialan ammattilaisena, että miten ja minkälaisin asioin lapsia kannattaa lähestyä, jotta haluttu tulos olisi mahdollisimman toimiva.

Päiväkodilla on meneillään ryhmän kanssa vähän samantapaisia aiheita kuin itselläni kuten tunteiden läpikäyminen. Yhdessä kuitenkin pohdimme, että tuokioni ovat hyvin tukemassa tätä eikä tässä tapahdu päällekkäisyyksiä. Tuokioitani oli vain kolme ryhmää kohti, joten tässä ajassa ei paljon päästy etenemään lasten kanssa, mutta tässä on mielestäni hyvä alku lasten ryhmäyttämiseksi, mikä jo itsessään on kiusaamisen ennaltaehkäisyä. Osa lapsista oli jo hyvinkin perillä siitä, mitä kiusaaminen on ja miten tulee toimia sosiaalisissa tilanteissa ja osalle asiat olivat vähän uudempia.

Jälkeenpäin ajateltuna kun tuokiot ovat takanapäin, olisi hyvä jos tuokioita olisikin ollut enemmän kuin kolme ryhmää kohti. Ryhmän havainnointi sekä kahden ryhmän vertailu keskenään olisi ollut helpompaa jos tuokiokertoja olisi ollut vähintään viisi. Jos todella halutaan pureutua lapsiryhmän sosiaalisiin taitoihin sekä pyrkiä ryhmäyttää ryhmää, olisi hyvä jos kertoja olisi esimerkiksi koko syksyn tai kevään ajan, vaikka kerran viikossa. Uskon kuitenkin, että jokaiselle lapselle jäi jotain pientä mieleen tuokioista. Uskon, että päiväkodissa jatketaan sosiaalisten taitojen opettelua ja ehkä jossakin vaiheessa voidaan puhua enemmänkin kiusaamisesta, jos lapsiryhmä on

tähän valmis.

7.2 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen esikouluryhmissä

Opinnäytetyön aiheen kehittämisenä olisi mielestäni hyvä olla esikouluryhmälle pidempijaksoisesti pidettyjä tuokioita aiheena kiusaaminen. Niitä olisi hyvä pitää esimerkiksi esikouluvuoden keväällä, kun seuraavana syksynä siirrytään kouluun. Tuokioilla voisi olla aiheina samoja aiheita kuin itse kävin, kuten kiusaaminen, ystävyys ja tunteet sekä muita kiusaamisen ennaltaehkäisyyn sopivia aiheita. Itse pääsin vain kovin lyhyellä ajalla pitämään tuokioita, joten pidempijaksoinen ja intensiivinen pureutuminen aiheisiin voisi olla hyvin tehokas paketti kouluun meneville lapsille.

8 LÄHTEET

Aho 1997a. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Alsaker & Valkanover 2001. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Burges ym. 1999; Vandell 2000, 15. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Brown, A. 1991. Retu ja Riku. Karkkila 1991: Kustannus-Mäkelä Oy.

Costin & Jones 1992. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Crick ym. 2001. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

George & Hartmann 1996; Hartup 1983; 1996; Hartup & Stevens 1997. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Harjunkoski, S-M & Harjunkoski, R. 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä. Koulukiusaaminen- haaste kasvattajalle. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

Huikko, E., Isoniemi, E. 2006. Miltä Sopukaisesta tuntuu? Jyväskylä 2006: Gummerus Kirjapaino Oy.

Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. Kiusaavatko pienetkin lapset? 2010. Helsinki. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Folkhälsan Förbund. WWW-Dokumentti. Viitattu 3.10.2012

<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/d22b881af407cb1f761364c5802da923/1351776739/application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf>

Kochenderfer-Ladd ja Wardrop 2001. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin

vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. 2009 Juva: PS-Kustannus.

Ladd, Kochenderfer & Coleman 1996. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Ladd & Kochenderfer-Ladd 1998. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Mäkivaara, M., Sarviaho, M. 1999. Kivi, paperi ja sakset. Ympäristö- ja taidekasvatusta yhteistoiminnallisoin keinoin. Tampere 1999: Tammer-Paino Oy.

Newcomb & Bagwell 1995. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Olweus 1992, 35; 1993b; Salmivalli 1998a. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Olweus 1993b. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Parker & Asher 1993. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Parkhurst & Hopmeyer 1999. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Piironen-Malmi, U., Strömberg, S. 2008. Välittämisen pedagogiikka. Keuruu 2008: Otavan Kirjapaino Oy.

Porin kaupungin www-sivut. 2012. Viitattu 1.10.2012.
<http://www.pori.fi/index.html>

Ruokonen, I., Rusanen, S., Välimäki, A-L (toim.). 2009. Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihemettelyä ja tekemistä. Helsinki 2009: Yliopistopaino Oy.

Salmivalli, C. 2010. Kiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Juva: WS Bookwell Oy.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Keuruu 2005: Otavan Kirjapaino Oy.

Schopf, S., Tophoven, M. 2009. Ollaanko kuitenkin kavereita? Karkkila 2010: Kustannus-Mäkelä Oy.

Vandell 2000. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Vilkkä, Hanna & Airaksinen, Tiina 2004. Toiminnallinen opinäytetyö. Tampere 2004: Tammer-Paino Oy.

Weiss 1973; 1982. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (TOIM.) Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia 11. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13-17.

Kuvataidetuokioiden suunnitelma:**1. Tuokio**

Tutustumisleikki, Kesto noin 10 min. Tavoite: Tutustua toisiin sekä ohjaajaan, oppia toisten nimet sekä esittelemään itsensä sekä toisen lapsen.

Ensin ohjaaja pyytää opettajaa kertomaan nimensä sekä yhden asian, mistä pitää. Tämän jälkeen ohjaaja esittelee opettajan nimeltä sekä asian, mistä hän pitää ja heti perään kertoo oman nimensä sekä asian mistä pitää. Nyt Ohjaajan vieressä istuva esittelee ohjaajan sekä itsensä. Leikki jatkuu niin kauan kuin kaikki ovat saaneet esitellä sekä itsensä että vierustoverinsa.

Satu, Ollaanko kuitenkin kavereita? Kesto noin 10 min. Tavoite: Tuokion aiheen, kiusaamisen, pohtiminen yhdessä sekä virittää lapset kiusaamisaiheeseen.

Piirtäminen öljypastelliiduilla, kesto noin 20 min. Tavoite: Saada lapset piirtämään kiusaamisesta, heidän mielikuviaan tai kokemuksiaan aiheesta.

Piirrosten läpikäyminen ja loppuyhteenveto, kesto noin 5 min. Tavoite: Lapset kertovat yksitellen mitä ovat piirtäneet ja esittelevät teoksensa, muut lapset kuuntelevat. Kertominen, mitä tehdään seuraavalla tuokiolla.

LIITE 2

2. Tuokio

Lankakeräleikki, kesto noin 5 min. Tavoite: Harjoitella yhteistyötä ryhmän kanssa.

Lapset menevät piiriin ja yhdelle lapsista annetaan lankakerä. Lapsi ottaa kerän langanpäästä kiinni ja heittää kerän valitsemalleen lapselle sanoen ensin tämän nimen. Seuraava lapsi ottaa siitä kohtaa lankaa kiinni mistä kerä alkaa ja heittää kerän seuraavalle lapselle pitäen langasta kiinni. Näin lapset hettelevät kerää piirissä kunnes kaikki ovat saaneet kerän kerran itselleen. Lasten tulee koko ajan muistaa, että langasta tulee pitää kiinni, jotta siitä muotoutuu seitin näköinen kuvio piirin sisälle. Kun kaikki ovat saaneet kerran kerän, viimeinen lapsi heittää sille, jolta sai lankakerän ja näin saadaan kerä kokonaisuutena takaisin ensimmäiselle heittäjälle.

Satu, Retu ja Riku. Kesto noin 10 min. Tavoite: Herättää ajatuksia kaveruudesta ja ystävydestä.

Yhteismaalaus vesiväreillä, kesto noin 20 min. Tavoite: saada laset yhteistyöhön sekä ajattelmaan heidän ryhmäänsä ja kaveruutta yhteisenä asiana.

Maalauksen läpikäyminen ja loppuyhteenveto. Kesto noin 10min. Tavoite: Lapset kertovat yksitellen mitä ovat maalanneet ja miksi ja toiset lapset kuuntelevat.

LIITE 3

3. Tuokio

Satu, Miltä Sopukaisesta tuntuu? Kesto noin 10 min. Tavoite: Oppia tunnistamaan esilaisia tunteita.

Tunteiden tunnistaminen ClipArt- kuvista. Kesto noin 10 min. Tavoite: Oppia tunnistamaan, minkälaisia ilmeitä on kasvoilla eri tunteissa.

Piirtäminen hiilellä. Kesto noin 10 min. Tavoite: erilaisten tunteiden hahmottaminen.

Piirrosten läpikäyminen sekä loppuyhteenveto ja palaute lapsilta. Kesto noin 10 min. Tavoite: Lapset saavat kertoa yksitellen, mitä ovat piirtäneet. Ohjaaja pyytää myös lapsilta suullisen palautteen tuokioista.

LIITE 4

Lasten piirrokset tuokioilta

Kiusaaminen, öljypastelliliidut

Kuva 1.

Kuva 2.

LIITE 5

Lasten piirrokset tuokioilta

Yhteismaalaus, kaveruus, oma ryhmä

1. Ryhmä

2. Ryhmä

LIITE 6

Lasten piirrokset tuokioilta

Hiilityö, tunteet

Kuva 1.

Kuva 2.

